

# ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ И ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ В БЪЛГАРИЯ – ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВИ

Гл. ас. д-р [Людмил Несторов](#)  
Катедра "Обща теория на икономиката"  
[СА "Д. А. Ценов"](#)

**Резюме:** В представения на вашето внимание материал се изследват промените във физическия обем на износа и вноса на страната през периода 1990-2001 година и тяхното влияние върху промените в БВП и икономическия растеж през този период.

Чрез съотношението между темпа на изменение в прираста на износа и този на БВП се изчисляват стойностите на мултипликатора и акселератора на износа през периода 1990-2001 година.

Въз основа на мултипликатора се установява, че през разглеждания период влиянието на износа върху растежа е много слабо.

Относно акселераторът на износа или иначе казано пределната склонност към износ в нашата икономика данните показват, че през по-голямата част от периода БВП не се е използвал за стимулиране на износа, което има отрицателно влияние върху външотърговския баланс на страната, нейните валутни постъпления и съответно производството и заетостта в експортно ориентираните отрасли.

Пряко свързана с този процес е и промяната в пределната склонност към внос. Систематизирайки и сравнявайки стойностите на пределната склонност към внос и износ в страната през разглеждания период се оказва, че доминира пределната склонност към внос. Това рефлектира и в преобладаващия отрицателен нетен експорт през разглеждания период. Положителното е, че както показва и промяната в структурата на вноса, все повече нараства делът на внесените машини, съоръжения и нови материали, което е основа за дългосрочен икономически растеж у нас.

Анализираните стойности на износа и вноса през периода 1990-2001 г. показват, че нашата икономика има висока степен на отвореност, която и дава възможност за в бъдеще по-лесно да се интегрира в европейските и световни икономически структури.

## ***1. Тенденции на изменение във външотърговския оборот***

В условията на все повече глобализиращата се икономика значението на външната търговия, на регионалните и световните търговски общности придобива особено важно значение днес за икономическото развитие на всяка страна. Те постепенно се превръщат в главен фактор, който днес определя посоката и темпа на развитие на националната икономика. Причина за това значение е високата степен на отвореност на икономиката и силното влияние, което търпи нейното развитие от промените в износа и вноса.

В резултат на извършващите се в страната структурни икономически реформи през последното десетилетие у нас настъпиха значителни промени в обема и структурата на външната търговия. Това може да се проследи от данните в таблица 1.

**Изменение във външнотърговския оборот на България през периода 1991-2001 г.**

Таблица 1

Показатели	Години приети за база											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Износ по тек. цени в млрд. лева	10,6	59,0	94,6	111,7	236,8	393,2	110,0	105,56	105,53	10,6	14,9	16,5
Относителен дял на износа от БВП в %	23,3	43,7	47,1	37,4	45,1	44,7	62,9	61,9	47,1	44,5	55,7	55,7
Внос по тек цени в млрд. лева	10,3	53,2	106,3	133,7	240,1	407,2	104,6	96,2	105,01	11,9	16,3	18,7
Относителен дял на вноса от БВП в %	22,7	39,2	52,9	44,7	45,7	46,3	59,8	56,4	46,8	50,3	60,8	63,2
Външнотърговски оборот по тек. цени в лева	20,9	112	200,9	245,4	476,9	800,4	214,6	201,68	210,54	22,6	31,2	35,2
Относителен дял на външнотърговския оборот от БВП в %	46,0	82,7	100,0	82,1	90,7	91,0	123	118,3	93,9	94,8	116,4	119
Нетен експорт по тек. цени в млрд. лева	0,3	5,8	-11,7	-21,9	-3,3	-14,0	54,2	94,6	51,6	-1,37	-1,4	-2,2
Относителен дял на нетния експорт от БВП в %	0,5	4,3	-5,8	-7,4	-0,6	-1,6	3,1	5,5	0,2	-5,8	-5,3	-7,5
Износ по съпо-ст. цени за 1990 г в млрд. лева	10,6	7,4	6,5	4,8	5,5	5,6	7,1	5,9	4,9	4,8	5,6	5,8
Темп на прираста на износа спрямо предх. година в % по съпост. цени	100	-30,1	-11,9	-26,9	13,8	2,0	26,7	-17,2	-16,6	-1,1	16,8	3,6
Внос по съпост. цени за 1990 г. в млрд. лева	10,3	8,5	9,4	7,3	7,0	7,3	8,5	6,7	5,9	6,9	8,5	9,0
Темп на прираста на вноса спрямо предх. година в %	100	-17,1	10,7	-22,4	-3,6	4,7	16,2	-20,2	-12,5	16,4	23,2	6,7

Външнотърговски оборот в съ-пост. цени за 1990 г. в млрд. лева	20,9	15,9	15,7	12,0	12,4	12,8	15,5	12,5	11,0	11,5	14,5	15,2
Темп на прираста на външнотърговския оборот спрямо предх. година в %	100	-23,9	-1,6	-23,8	3,7	3,5	21,4	-19,2	-11,9	4,5	25,8	4,7

Източник: Статистически справочник 1994 г., с. 115; 1995 г., с. 107; 1996 г., с. 189; 1998 г., с. 178-179; 2001 г., с. 193, 2002 г. с. 201 и оценка на автора.

**Външнотърговският оборот** на страната бележи трайна тенденция на изравняване с БВП, което говори за висока степен на отвореност на икономиката ни. Това означава, че почти целият БВП минава през каналите на външната търговия, което определя силната зависимост на икономиката ни от посоката на нейното развитие и политиката, която се провежда по отношение на нея. Другата тенденция, която бележи външнотърговският оборот на страната през разглеждания период е неговото силно намаление в стойностен размер по съпоставими цени спрямо 1990 година. През 1998 г. той бележи най-голям спад от близо два пъти спрямо началото на периода, след което постепенно започва да се увеличава като през 2001 г. достига 72.7% на сто от равнището си през 1990 г. (виж таблица 1). Причините за силното намаление на външнотърговския оборот през първите две трети от изследвания период са, че по същото време има рязък спад на производството и БВП, протича процес на съществено реструктуриране на икономиката и външните пазари. Появяват се допълнително редица пречки за нормалното осъществяване на външно търговска дейност като например войните в бивша Югославия, наложеното ембарго за търговия с утвърдени през последните петдесет години наши търговски партньори, а също и появилите се в края на миналия век световни икономически и финансови кризи. Положителният ръст през последните четири години се дължи на финансовата и икономическата стабилизация в страната, повишаване конкурентоспособността на нашето производство, сравнително благоприятната ситуация на международните пазари и др.

Добро впечатление прави фактът, че през разглеждания период е нараснал броят на страните търговски партньори, които от 117 през 1991 г. нараства до 209 през 2001 г.. По-голям е броят на търговските партньори по отношение на вноса – 191, отколкото по износа – 182<sup>1</sup>. Все по-голямото отваряне на българската икономика е

<sup>1</sup> Виж Статистически справочник, С., НСИ, 1995 г., с.183 и 2002 г., с. 170.

в посока от Изток на Запад, което е резултат от политическата и икономическата преориентацията на страната в резултат на промените настъпили след 1989 г. в страните от ЦИЕ.

Все по-голямата отвореност на нашата икономика може да стимулира икономическия растеж, ако успоредно с нея протича процес на равнопоставено и засилващо се разслояване на външно търговските връзки на страната. Това обаче на практика не става, тъй като в новите икономически и политически условия в Европа и света нашият външнотърговски оборот остава плътно съсредоточен върху сравнително малък брой страни, макар и в обратната посока на тази от преди 1990 година.

През 1988 г. 84.5% от общият износ на България е към страните от бившия СИВ, като само към бившия СССР той е 62.8%, а към ЕС едва 4.6%. По отношение на вноса 76.7% е от бившите социалистически страни, а от тях на бившия СССР се пада 53.7%. Европейският съюз заема едва 9.7% от общия внос на страната през 1988 година<sup>2</sup>.

Днес основните търговски партньори на България са европейските страни. Повече от половината от стокообмена на страната през 2001 г. е със страните от ЕС – 54.8% от износа и 49.4% от вноса. За ОНД са изнесени 5.7% от българските стоки, а внесените стоки от там формират 27.8% от общия внос. Основен партньор в тази общност е Русия, на която се пада 20% от нашия внос и само 2.3% от нашия износ. Износът за Арабските страни е едва 2.4% от общия износ, а вносът – само 0.7% от общия внос. Оказва се, че нашите основни търговски партньори са шест страни, Германия, Италия, Франция, Гърция, Белгия и Русия, на които се пада над половината (53.7%) от общия ни външен стокообмен и точно 59% от износа и 46% от вноса на страната през 2001 година<sup>3</sup>.

Тази нова преориентация на външно икономическите връзки отговаря на новите приоритети на фирмите, имайки предвид бъдещото присъединяване на страната към ЕС. Това обаче поставя сериозни пречки пред бъдещото развитие на страната, което може да се осъществи на по-широка основа на външноикономическите връзки, разчупване на доскоро съществуващия и създаването на нов модел на външната ни търговия. Не достатъчно използвани са пазарите в ОНД, Балканските и Арабските страни, където имаме завоювани позиции и добри сравнителни предимства при износа на доста стоки. В този смисъл стратегическата цел на българската външнотърговска политика би трябвало да бъде не само по-високата

---

<sup>2</sup> Виж Статистически справочник, С., НСИ, 1989 г., с. 201.

<sup>3</sup> Виж Статистически справочник, С., НСИ, 2002 г., с. 171-174.

степен на отвореност на икономиката, а така също и по-голямата равностойност във външната търговия, между отделни или обособени групи страни. Това може да гарантира по-добри възможности за дългосрочен икономически растеж и защита на българските фирми при случай на кризи и сътресения на даден локален или регионален пазар.

**Износът** на страната през разглеждания период претърпя съществени изменения.

Относителният дял на износа от БВП на страната през разглеждания период средно възлиза на 49.6%, т.е. близо половината от БВП отива за износ, което означава висока степен на отвореност на икономиката и силно влияние на износа върху съвкупното търсене и икономическия растеж. Най-ниските стойности на този показател са през 1993 и 1991 г. съответно 37.4% и 43.7%, а най-високи през 1996 и 1997 г. – 62.9% и 61.9%, когато са едни от най-кризисните за страната години, Това може да се обясни с високата обезценка на лева и оттам поевтиняването на българските стоки на международните пазари, което ги прави към този момент относително повече конкурентноспособни. След този бум породен от кризисната ситуация в нашата икономика следва връщане на относителния дял на износа до нива от 44.5% и 47.1%, които са близки до средното за периода равнище. През последните две години има повишаване на относителния дял на износа от БВП като той надхвърля средното за периода равнище с 6.1 процентни пункта и достига до 55.7% през 2001 година. Това показва подобряване позициите на страната на външните пазари. За да се запази и развие този процес трябва да се приложат определени икономически мерки от страна на правителството и фирмите той да се стимулира и превърне в тенденция.

В резултат на редица вече изброени по-горе причини през разглеждания период износът на България по съпоставими цени към 1990 г. реално е спаднал през 2001 г. спрямо началото на периода близо два пъти (1.83) (виж таблица 1). Най-голям е спадът на износа спрямо началото на периода през 1999 г. – с 54.7%, след което постепенно започва да нараства.

До началото на деветдесетте години износът на нашите стоки беше почти изцяло ориентиран към страните от бившия СИВ, т.е. страните от Централна и Източна Европа (ЦИЕ). Така например през 1988 г. този относителен дял беше 84.5 %, а през 2001 г. той е спаднал на 17.8 %. Посоката на износа през разглеждания период се измества по посока към страните от ОИСР и най-вече към ЕС. През

2001 г. той е 70.7% към страните от ОИСР и 54.8% към страните от ЕС<sup>4</sup>.

Прави впечатление, че при стокообмена с основните ни партньори от ЕС е вносът на материали за производство на облекла и обувки и техният обратен износ във вид на готови изделия<sup>5</sup>. Това е така наречената работа на ишлема. Тази преобладаваща структура на вноса и износа към нашите основни европейски партньори, които заемат над половината от нашия външен стокооборот, не води до нарастване на добавената стойност и не стимулира икономическия растеж в страната. Това предполага за в бъдеще да се положат усилия, както от страна на правителството, така и от страна на фирмите, чрез подходяща макроикономическа и фирмена политика да се подобри тази структура в посока на производство и износ на собствени изделия към страните от ЕС, което би допринесло и за посилен икономически растеж у нас.

При търговските взаимоотношения с другите ни основни европейски партньори – страните от ОНД прави впечатление друга тенденция, а именно – намаляване на износа и увеличаване на вноса. При износа за основните ни партньори от този регион – Русия и Украйна се наблюдава намаление, а при вноса обратната тенденция – на увеличение. В структурата на износа преобладават изделията от парфюмерията, фармацевтиката, индустриални и електрически машини и части, а в структурата на вноса преобладават суровините - нефт, газ, въглища<sup>6</sup>.

Тази структура на търговския ни обмен със страните от ОНД е неблагоприятна за нас и следва в бъдеще да се провежда целенасочена политика от страна на правителството и фирмите за увеличаване на износа към тези страни и навлизане в този огромен пазар с висока степен на потенциална поглъщаемост. Правителството трябва да усъвършенства своята митническа политика по отношение на страните от ОНД, а принос за това може да бъде нашето съдействие за приемането на Русия за член на СТО, на която ние сме вече член. Промени трябва да настъпят и в поведението на фирмите, които трябва да повишат качеството на своите изделия, тъй като този пазар вече няма нищо общо с онзи от времето на СССР и СИВ. Целта трябва да бъде износ на повече крайни продукти с високо качество и висока степен на добавена стойност в тях, което би допринесло за увеличаване на икономическия растеж, на заетостта и доходите на фирмите и населението в страната.

---

<sup>4</sup> Пак там с. 171.

<sup>5</sup> Виж Социално-икономическо развитие на България – 2000 г., CV, НСИ, 2001 г., с. 131.

<sup>6</sup> Пак там с. 131.

Постепенно през последните три-четири години се съживява външнотърговският ни обмен със съседните Балкански страни. Бележи ръст износа и вноса от Гърция, Югославия, Турция и Румъния, а намалява този с Македония. В структурата на износа към тези страни преобладават горивата, металите и химическите продукти, а в структурата на вноса метални руди и отпадъци, нефт (от Румъния), етерични масла (от Турция), парфюмерия, почистващи препарати, дрехи и транспортни средства<sup>7</sup>. Балканският регион все още не е достатъчно използван и развит от нашата външна търговия и за в бъдеще може да има силен принос за нашия експорт и стимулирането на икономическия растеж.

Наред с промяната в географската структура през разглеждания период настъпиха съществени изменения и в стойностната и отрасловата структура на износа. Повече от половината от българския износ в края на миналия и началото на този век са суровини, материали и енергийни ресурси. Относителният дял на промишлените стоки е намалял за сметка на увеличаване делът на селскостопанските стоки<sup>8</sup>. По този начин преструктурирането на износа е в посока на увеличаване делът на ресурсоемките производства и намаляване делът на обработващата промишленост. Това не стимулира икономическия растеж, тъй като не се увеличава добавената стойност, не нарастват доходите на икономическите субекти в страната и приходите в бюджета. Това не дава възможност за нови инвестиции и разкриване на нови работни места.

Доказателство за казаното по-горе е, че през периода 1990-1994 г. значително се увеличава износьт на продукти от селскостопански произход. От изделията на ХВП над четири пъти е увеличен износьт на храни, приготвени на базата на житни растения, а количеството на изнесените напитки и тютюн са се увеличили с 60 на сто. Нараства също и износьт на продукти на добивната и обработващата промишленост, като най-голям е делът на изделията от групата на чугуна, стоманата, желязото и производните от тях<sup>9</sup>.

След временно оживление на външната търговия появило се в края на 1994 г. и продължило през цялата 1995 г., през 1996 г. се появяват негативни резултати от външнотърговската дейност на страната. Постепенно намалява делът на изнесените храни и напитки, индустриални, инвестиционни стоки и транспортно оборудване. Забелязва се увеличаване делът на изнесените горива, и смазочни масла, както и на този на потребителските стоки.

---

<sup>7</sup> Пак там с. 132.

<sup>8</sup> Пак там, с. 175 и 177.

<sup>9</sup> Виж Социално-икономическо развитие на България през периода 1990-1994 г., CV НСИ, 1995 г., с.47.

През следващите две години настъпват някои промени в структурата на износа. Така например намалява дефицитът в търговското салдо на горивата, подобрява се положителният баланс на страната в групата на хранителните продукти, причина за което е най-вече износьт на пшеница, намалява износьт на готови изделия и на полуфабрикати.

Постепенно в структурата на износа доминиращо място заемат изделията на шивашката и химическата промишленост, продуктите на черната и цветната металургия и износьт на селскостопански и хранителни стоки.

Определящо значение в износа на страната през последните четири години заемат нефтопродуктите, въглищата, цветните и черните метали, химическите торове, металообработващите машини, дрехите и мебелите<sup>10</sup>. Като цяло в отрасловата структура на българския износ се откроява тенденция към нарастване на износьт на стоки от отрасли, за които са разкрити известни сравнителни предимства и то най-вече на европейския пазар. Заедно с това има редица случаи при които не се използват сравнителните предимства (например износа на вино и изделия на ХВП) или дори се засилва износьт и при липса на такива предимства (износьт на нефтопродукти). Всичко това намалява положителния ефект на експорта като фактор за стимулиране на икономическия растеж. Казаното допълнително се засилва от липсата на качество при производството на селскостопански продукти и изделия на ХВП, а също и от липсата на далновидност и вземане на правилни управленски решения за развитието на енергетиката и износа на електроенергия.

**Вносьт** на страната през разглеждания период също претърпя определени промени, но не толкова драстични както при износа. Относителният дял на вноса от БВП на страната за разглеждания период е 48.4%. Прави впечатление, че в началото на периода неговите стойности са много ниски и под средното равнище, а в края на периода те са много високи и над средното равнище. Това може да се обясни с промяната във външнотърговския оборот на страната. В началото на периода външнотърговското салдо е положително, а в края на периода то е отрицателно. Това се дължи и на факта, че в резултат на структурните промени в нашата икономика през разглеждания период и промените в нашите външни пазари износа намаля по-силно от вноса. Освен това през последните три години вносьт нараства с много по-бързи темпове от износа (виж таблица

---

<sup>10</sup> Виж за повече подробности "Социално-икономическо развитие на България –2000 г.", С. НСИ, 2001 г., с. 132-133.



1), поради необходимостта от обновяване на икономиката и внос на инвестиционни стоки, които да гарантират един бъдещ дългосрочен икономически растеж.

Това се потвърждава и от данните за изменението на вноса по съпоставими цени за 1990 година (виж таблица 1). Така например през разглеждания период вносът е намалял през 2001 г. спрямо 1990 г. 1.14 пъти, а износът 1.83, т.е. с две трети повече – 69 процентни пункта. Най-ниското равнище на вноса спрямо началото на периода е през 1998 г. – спад с 42.7 на сто, а на износа през 1999 г. с 45.3 на сто, след което постепенно започват да нарастват като вносът нараства по-бързо от износа поради посочените вече причини.

Преобладаващ дял във вноса на страната имат минералните продукти, инвестиционните стоки, химическите, пластмасовите и каучуковите изделия, определени напитки и тютюни.

През първите четири години от разглеждания период над два пъти се е увеличил вносът на изделия на машиностроителната и електротехническата промишленост и на маслодайни семена, с 40% нараства вносът на плодове, с 44% вносът на етерични масла, с 28% вносът на продукти на органичната химия, с 40% вносът на дрехи и с 19% вносът на храни от житни растения<sup>11</sup>. Причината е техният дефицит плод на икономическото ни развитие през периода 1944-1990 г., което даваше приоритет на тежката промишленост и подценяваше производството на предмети за потребление.

На първите две места в структурата на вноса са минералните продукти, машините и съоръженията. Вносът на минерални продукти (нефт и газ) формира през последните две години над 25% от общия внос, докато през предходните години той варира между 30 и 40 на сто. Независимо от намаляване на дела на тази стокова група данните говорят за висока степен на концентрация. Ясно се забелязва засиленото присъствие на вноса на машини, оборудване и транспортни средства, а също и на текстилни материали и изделията от тях. Относителният дял на машините и оборудването нараства от 13.3% през 1991 г. на 27.8% през 2001 г., а този на текстилните материали от 6.3% през 1991 г. на 11.6% през 2001 година<sup>12</sup>.

Това са стоковите групи с най-голямо увеличение на стойностния обем на вноса. Нарастването на стойностния обем на вноса на текстилните изделия резултира и в техния износ, което говори за това, че значителна част от текстилната и шивашката промишленост работят на ишлеме. Както вече посочихме по-горе

<sup>11</sup> Виж Социално-икономическо развитие на България през периода 1990-1994 г.", С., НСИ, 1995 г., с. 48.

<sup>12</sup> Виж Статистически справочник, С., НСИ, 1994 г., с.178 и 2001 г., с. 176.

това не допринася съществено за нарастването на добавената стойност в тях, а оттам и за увеличаването на БВП на страната. По-важно значение за бъдещото икономическо развитие на страната и нарастване на нейния икономически потенциал има вносът на машини и оборудване. От неговото значително нарастване с 14.5 процентни пункта<sup>13</sup> може да се очаква, че ускореният внос на инвестиционни стоки ще даде възможност да се стимулира икономическия растеж в бъдеще, да се повиши степента на конкурентноспособност на българската икономика, да се разкрият нови работни места и да се повиши жизненото равнище на населението. Особено силно е нарастването на вноса на инвестиционни стоки през последните три години. Това означава, че отрицателното търговско салдо през тези години е за сметка на внос, който при благоприятно съчетаване с бизнес климата в страната и на световните пазари може да гарантира бъдещо нарастване на износа и нарастване на икономическия растеж.

**Нетният експорт** през по – голяма част от разглеждания период е отрицателен. Положителни са неговите стойности през най-кризисните за страната 1991, 1996 и 1997 г., а също и през 1990 и 1998 г. (виж таблица 1). Посоченият положителен размер на нетния експорт не говори добре за икономиката на страната, тъй като в тези случаи вносът се свива много по-рязко от износа. През последните три години нетният експорт бележи тенденция на спад спрямо БВП. Това се дължи както на свиващите се възможности на страната за износ, така и на увеличаващия се внос породен от необходимостта да се задоволи търсенето както на потребителски, така и на стоки с производствено предназначение.

При проследяване промените в нетния експорт се забелязва разминаване на неговите стойности с тези на растежа. Така например през 1991, 1996 и 1997 г., когато БВП спада общо с 25.5% са налице търговски излишъци, а през останалите години има търговски дефицити. В унисон е нарастването на БВП с нарастването на износа и намаляване на вноса по съпоставими цени през 1994 г., когато има и икономически растеж от 1.8 на сто спрямо предходната година. То показва, че именно реалното нарастване на износа и положителното салдо по търговския баланс на страната стоят в основата на икономическия растеж през тази парадоксална от гледна точка на статистиката година каквато се оказва 1994-та. През изследвания период износът е спаднал общо с 1.87, а вносът се е увеличил общо с 15.83 процентни пункта. Това предполага силно

---

<sup>13</sup> Пак там.

отрицателно влияние на нетния експорт върху икономическия растеж в страната.

През последните четири години ръстът на БВП изпреварва ръста на производството от предходните години, но само през 2000 г. това съвпада с нарастване и на износа спрямо вноса, макар и само с 2.6 процентни пункта (виж таблица 1). Поради натрупаното обаче от предишни години изоставане и относително по-високата изходна база на вноса, то външнотърговското салдо остава отново отрицателно вече трета поредна година. Въпреки установеното относително и абсолютно увеличаване на вноса на инвестиционни стоки, това забавя икономическия растеж и не създава условия за нарастване на общественото благосъстояние в краткосрочен период. За да се излезе от тази ситуация е необходимо да се стимулира експортната ориентация на производството на фирмите, рационализиране структурата на износа и вноса, повишаване ефективността на износа.

Промените настъпили в географската, отрасловата и стойностната структура на износа и вноса през разглеждания период не дават ясна представа за влиянието на външно търговския оборот върху икономическото развитие на страната. Те са доста противоречиви, но въпреки това дават възможност да се види високата степен на отвореност на икономиката и нейната посока на развитие към индустриалните европейски страни, но за съжаление с недостатъчно добра структура, която все още няма експортна ориентация и не използва по най-добрия възможен начин своите сравнителни предимства.

## ***2. Влияние на външната търговия върху промените в БВП***

Последният елемент от разходната структура на БВП е нетният (чистият) експорт. Той се изчислява като разлика между общия износ и общия внос на една страна за период от една година и е резултат от нейния външно търговски оборот. От разходните елементи на БВП нетният износ има най-малък относителен дял и като такъв той няма силно влияние върху изменението на БВП.

По-важно значение за промените в обема на БВП, а оттам върху равнището на заетостта, доходите и съвкупното търсене в икономиката има влиянието на износа. Причината за това е, че само частта, предназначена за закупуването на стоки местно производство, може да стимулира допълнителен икономически растеж, тъй като само тя води до нарастване търсенето на местни ресурси. Иначе казано **мултипликаторът на външната търговия** се свързва пряко с **мултипликатора на износа**, който представлява съотношението между прираста на БВП и прираста на износа. От

това следва, че положителният ефект от външната търговия спрямо изменението в БВП съществува и е по силен, когато нараства мултипликаторът на износа. Пряко свързана с този процес е и промяната в пределната склонност към внос. Положителният ефект от външната търговия върху промяната в БВП се засилва още повече, когато **пределната склонност към внос** намалява. Изменението в размера на БВП, пределната склонност към внос, мултипликатора и акселератора на износа може да се проследят от данните в таблица 2.

**Мултипликатор и акселератор на износа, пределна склонност към внос и промените в БВП**

Таблица 2

Показатели	Години приети за база											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Износ по тек. цени в млрд. лева	10,6	59,0	94,6	111,7	236,8	393,2	110,0	105,56	105,53	10,6	14,9	16,5
Индекс на физическия обем на износа спрямо предх. година в %	100	69,9	88,1	73,1	113,8	102,02	126,7	82,8	84,0	98,9	116,8	103,6
Темп на прира-стата на износа спрямо предх. година в %	100	-30,1	-11,9	-26,9	13,8	2,02	26,7	-17,2	-16,6	-1,1	16,8	3,6
Износ по съпоставими цени за 1990 г в млрд. лева	10,6	7,4	6,5	4,8	5,5	5,6	7,1	5,9	4,9	4,8	5,6	5,8
БВП по тек. цени в млрд. лева	45,4	135,7	200,8	298,9	525,6	880,3	174,9	170,55	215,77	22,8	25,5	29,6
Темп на при-растата на БВП спрямо предх. година в %	100	-8,4	-7,3	-1,5	1,8	2,9	-10,1	-7,0	3,5	2,4	5,8	4,0
БВП по съпоставими цени за 1990 г.	45,4	41,6	38,5	38,0	38,7	39,8	35,8	33,3	34,4	35,2	37,3	38,8
Мултипликатор на износа спрямо БВП	0	-0,28	-0,61	-0,06	0,13	1,44	-0,38	-0,41	-0,22	-2,09	0,32	1,11
Акселератор на БВП спрямо износа	0	-3,58	-1,63	-17,9	7,67	0,7	-2,64	-2,46	-4,57	-0,46	3,11	0,9
Внос по тек цени в млрд. лева	10,3	53,2	106,3	133,7	240,1	407,2	104,6	961,2	105,01	11,9	16,3	18,7
Индекс на физическия обем на вноса спрямо предх. година в %	100	82,9	110,7	77,6	96,4	104,7	116,2	79,8	87,6	116,5	123,2	106,7

Темп на при-раста на вноса спрямо предх. година в %	-	-17.1	10.7	-22.4	-3.6	4.7	16.2	-20.2	-12.4	16.5	23.2	6.7
Внос по съпоставими цени за 1990 г. в млрд. лева	10,3	8,5	9,4	7,3	7,0	7,3	8,5	6,7	5,9	6,9	8,5	9,0
Пределна склонност към внос в %	0	-2.03	-1.47	-14.93	-2.00	1.62	1.60	-2.89	-3.54	7.17	4.30	1.68

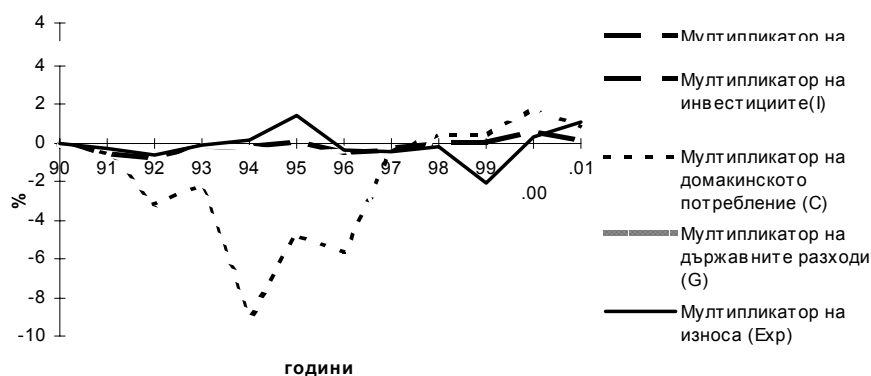
Източник: Статистически справочник 1994 г., с. 115; 1995 г., с. 107; 1996 г., с. 189; 1998 г., с. 178-179; 2001 г., с. 193, 2002 г., с. 202 и оценка на автора.

Според статистическите данни посочени в таблици 1 и 2 през разглеждания период българската икономика се характеризира с висок относителният дял на износа от БВП на страната, който средно възлиза на 49.6%. Това означава и силно влияние на износа върху съвкупното търсене и икономическия растеж.

Връзката между износа и БВП през периода 1990-2001 г. може да се проследи чрез стойностите на мултипликатора и акселератора.

Според кейнсианската теория мултипликаторът<sup>14</sup> на износа показва как промяната в износа влияе върху изменението в БВП. В този смисъл от данните в таблица 2 се оказва, че най-силен е бил мултипликаторът на износа през 1995 г. -1,44 процентни пункта, а положителни стойности има през 1994 г. - 0.13, 2000г. - 0.32 и през 2001 г. - 1.11 (виж таблица 2 и графика 1). Тези стойности на мултипликатора са много ниски, което показва, че през разглеждания период влиянието на износа за нарастването на БВП е било минимално. Това означава още, че влиянието на износа върху икономически растеж регистриран през посочените години е било твърде слабо.

**Графика 1. Мултипликатор на инвестициите, домакинското потребление, държавните разходи и износа за периода 1990-2001**



<sup>14</sup> Мултипликаторът на износа се изчислява като съотношение между стойностите на темпа на прираста на БВП и темпа на прираста на износа.

Положителни стойности има мултипликаторът на износа на два пъти през две последователни години, а именно през 1994-95 г. и през последните две години. Това показва, че износът има решаващо значение за икономическия растеж особено през 1994 и 1995 година. През 2000 и 2001 г. мултипликаторът на износа бележи положителен ръст спрямо предходната година. През 2000 г. той има най-ниската положителна стойност от мултипликаторите на другите разходни елементи от структурата на БВП (виж графика 1), а през 2001 г. той е на второ място по сила след този на държавните разходи, което показва засилващата се роля на износа в растежа на нашата икономика през последните две години. Това би било много добре за икономиката на страната в дългосрочен период, ако може да прерасне в тенденция. Основа за това може да бъде провеждането на стратегическа икономическа политика, в чиято основа да бъде стимулиране на експортно ориентираните отрасли.

Най-слаб (с отрицателна стойност) е мултипликаторът на износа през 1996 г. – -0.38. В сравнение с другите мултипликатори на разходните елементи на БВП той има по-слабо въздействие за икономическия спад през тази най-кризисна за икономиката на страната година.

Не с отрицателна стойност, а с отрицателно значение<sup>15</sup> е мултипликаторът на износа през половината от разглеждания период като най-ниската стойност с отрицателно значение е 1993 г. - -0,06, а най-висока през 1999 г. - -2,09 (виж графика 1). Това означава, че през половината от разглеждания период спадът в износа е предизвиквал и спад в БВП. Явно разрушаването на системата на СИВ и предизвиканата от това загуба на сигурни пазари в съчетание с ниската конкурентноспособност на по-голяма част от нашата продукция, неблагоприятните процеси развили се на Балканите и наложеното ембарго за търговия с важни за нашата икономика търговски партньори като Либия, Ирак и Югославия станаха причина за този силен и продължителен отрицателен ефект на износа върху икономическото развитие на страната през по-голяма част от изследвания период. Това поставя редица трудни за решаване проблеми пред националната икономика за дългосрочен период, чието решаване трябва да се търси преди всичко в реструктурирането на икономика и повишаване на нейната конкурентноспособност, а така също и в бъдещото присъединяване на страната към ЕС.

---

<sup>15</sup> Това означава, че с отрицателна стойност през съответната година е както темпа на изменение на изменение на износа, така и темпа на изменение на БВП, което означава, че намалението на износа води до намаление и на БВП. Поради това тези стойности са дадени в таблица 22 също с отрицателен знак

Посочените причини за ниските положителни стойности на мултипликатора на износа и преобладаващите негови стойности с отрицателно значение през разглеждания период показват, че в дългосрочен период не може да се очаква износо̀т да се развива във възходяща посока с високи стойности. Това означава също, че износо̀т може да гарантира дългосрочен икономически растеж едва, когато в експортно ориентирани производства навлезат много наши и чужди инвестиции, които да повишат качеството и конкурентноспособността на българските изделия на международния пазар. По този начин новите инвестиции могат да променят структурата на българския износ като го насочат към производство на стоки и услуги търсени на международните пазари. Така инвестициите и износо̀т могат да се окажат главните фактори за увеличаване на производството, заетостта и доходите в страната и като цяло за стимулиране на икономическия растеж и повишаване жизненото равнище на населението.

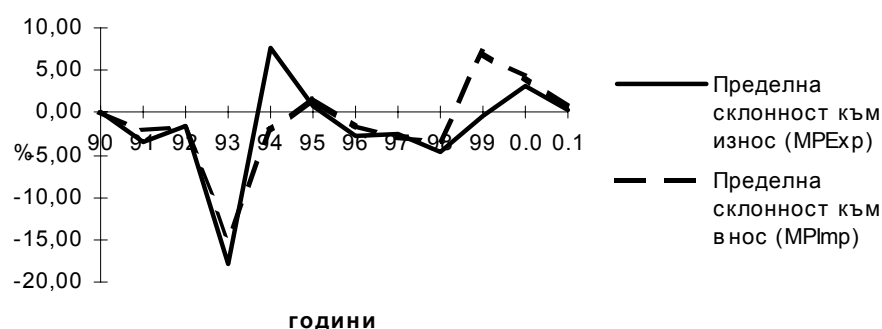
**Акселераторът**<sup>16</sup>, в нашия случай, показва какво е влиянието на БВП върху износа или как изменението в БВП променя износа. В нашия случай неговото разглеждане има дотолкова значение, доколкото показва изменението в **пределната склонност към износ** в нашата икономика и дава възможност да се съпостави с пределната склонност към внос. Въз основа на това може по-добре да се очертаят тенденциите в изменението на нашия външно търговски оборот и влиянието му върху изменението на БВП.

От данните в таблица 2 и графика 2 се оказва, че най-силно положително въздействие има БВП спрямо износа през 1994 г. – 7,67 процентни пункта. Положително е неговото въздействие и през 1995 г., 2000 г. и 2001 г., съответно 0,70, 3,11 и 0,90. Това означава, че нарастването в БВП през последните две години е дало възможност да се повиши и износа, но с намаляващ темп и произтичащите от това последици върху валутните постъпления и производството в експортните отрасли. Особено силно впечатление прави фактът, че през 2000 г. акселераторът на износа е с най-висока стойност спрямо останалите негови стойности отнасящи се за другите разходни елементи на БВП. Това говори, че през тази година ръстът на БВП е бил насочен преди всичко за износ.

---

<sup>16</sup> Акселераторът на износа се изчислява като отношение между стойностите на темпа на прираст на износа и темпа на прираст на БВП посочени в таблица 22

**Графика 2. Пределна склонност към износ и внос за периода 1990-2001 г.**



Прави впечатление, че през 1994 г., когато акселераторът на износа има на-висока стойност – 7.67, то пределната склонност към внос има отрицателна стойност от – -2,00. Това означава, че през тази година по-голяма част от БВП се е използвала за износ отколкото за внос, което оказва и положително въздействие върху притока на валутни постъпления, производството и заетостта в експортните отрасли. Точно обратната тенденция се забелязва през 1999 г., когато пределната склонност към внос има висока положителна стойност от 7,17, а пределната склонност към износ има отрицателна стойност от -0,46. Това показва, че през тази критична за българския износ година, в която той стига най-ниската си стойност по съпоставими цени, вноса спомага за икономическия растеж в страната и компенсира отрицателните икономически последици от спада в износа като стимулира производството в не експортните отрасли на нашата икономика, съдействайки за тяхното технологично обновяване и развитие.

Отрицателна стойност има пределната склонност към износ през 1996 г. - -2.64, а регистрираният икономически спад е 10,1 на сто. През същата тази година пределната склонност към внос също има отрицателна стойност - -1,60, но тя е по-ниска от тази на износа. Това показва, че спадът в БВП през тази кризисна за икономиката година се е отразил сравнително по-силно на експорта отколкото на импорта.

Стойности с отрицателно значение има пределната склонност към экспорт през 1991 г. – -3,58, 1992 г. – -1,63, 1993 г. – -17.93 (най-ниската за разглеждания период), 1997 г. – -2.45, 1998 г. – -4,57 и през 1999 г. – -0,46. Това означава, че на всеки един процент спад на БВП следва и спад в равнището на износа със съответните стойности за всяка от посочените години. Изводът от казаното за пределната склонност на износа е, че през по-голямата част от периода БВП не се е използвал за стимулиране на износа, което има



отрицателно влияние върху външнотърговския баланс на страната, нейните валутни постъпления и съответно производството и заетостта в експортно ориентирани отрасли.

Прави впечатление от данните в таблица 2, че през разглеждания период пределната склонност към износ и внос имат стойности с отрицателно значение през 1991, 1993 и 1997 г., които са едни от най-кризисните за страната. Но стойностите на пределната склонност към внос са по-ниски от тези на пределната склонност към износ, което означава, че по силно отрицателно влияние е имал спадът на БВП върху износа отколкото върху вноса.

Систематизирайки и сравнявайки стойностите на пределната склонност към внос и износ в страната през разглеждания период се оказва, че доминира пределната склонност към внос както по отношение на положителните стойности, които са по-високи от склонността към износ, така също и по отношение на отрицателните, които са по-ниски от тези на пределната склонност към износ. По-силната склонност към внос, в рамките на периода, се дължи на по-високите цени на енерго ресурсите внасяни отвън, на вносните машини и съоръжения необходими за преоборудване на нашето производство, предпочитането на по-качествени, но и по-скъпи материали и др. Това рефлектира и в преобладаващия отрицателен нетен експорт през разглеждания период. Положителното е, че както показва и промяната в структурата на вноса, все повече нараства делът на внесените машини и съоръжения и нови материали, което е основа за дългосрочен икономически растеж у нас.

Анализираните стойности на износа и вноса през периода 1990-2001 г. показват, че нашата икономика има висока степен на отвореност, която и дава възможност за в бъдеще по-лесно да се интегрира в европейските и световни икономически структури. Това е добра предпоставка и за бъдещ дългосрочен икономически растеж съчетан с увеличаване на производството, заетостта и доходите в страната. Доказателство за казаното е, че нашият вътрешен пазар е много малък, беден на природни ресурси и с ограничена покупателна способност, без изгледи в близко бъдеще да се увеличи до такава степен, че да се превърне в основен фактор за икономически растеж.

### ***3. Възможности за стимулиране на износа и икономическия растеж***

В настоящата икономическа ситуация възможностите за дългосрочен икономически растеж са преди всичко в стимулиране на инвестиционния процес и на износа.

Развилите се през последните десет години пазарни процеси в страната водят до висока степен на отвореност на българската икономика, но за съжаление при все още ниска ефективност на износа. Поради това на този етап от икономическото развитие на страната външната търговия не стимулира в достатъчна степен дългосрочен икономически растеж. В структурата на нашия износ преобладават стоките с висока степен на материало- и енергоемкост и ниска рентабилност. Не достатъчно се стимулира производството и износет на високотехнологични продукти, с висока степен на добавена стойност в тях. Нарастването на вноса в абсолютен и относителен размер от стойността на външнотърговския оборот води до превишаване на валутните разходи спрямо валутните приходи и отрицателно салдо по текущата сметка на платежния баланс на страната. Високата степен на зависимост на производството от вносни суровини и материали не дава възможност чувствително да се намали вноса и подобри структурата на външнотърговския оборот, който да стимулира дългосрочен икономически растеж.

Посочената в изследването структура и динамика на външнотърговския оборот на страната показва бъдещи затруднения при плащането на външния дълг и стимулирането на инвестиционния процес. За да се промени в положителна посока външно търговската дейност така, че да стимулира дългосрочен икономически растеж е необходимо да се провежда целенасочена и стратегически ориентирана държавна икономическа политика, която да има за приоритет стимулиране на износа.

В тази посока на разсъждение ние виждаме възможности за стимулиране на износа и подобряване структурата на външнотърговския обмен в следните посоки.

Един от основните инструменти за въздействие върху външната търговия са **митата**. Характерно за външно търговската политика на държавата, през разглеждания период е, че е насочена към плавно намаляване на митата. Търговията се либерализира постепенно на многостранна основа в рамките на СТО и на регионално равнище чрез преференциални споразумения с ЕС, ЕАСТ, ЦЕФТА и др. Крайната цел е безмитна търговия с преференциалните партньори и изравняване през 2007 г. на българските тарифи относно ставките на “общите мита” за останалите страни с тарифите на ЕС към когото е вероятно да се присъединим през посочената година.

Има и предложения да не се чака присъединяването на страната към ЕС, а сега по-бързо и рязко да се свалят общите мита за промишлените стоки до прилаганите от страните в ЕС. Ние се присъединяваме към тази позиция, считайки, че по този начин ще се ускори навлизането на нови технологии, които ще имат

положителен ефект за съживяване на производството и привличане на повече чужди инвестиции. Това ще засили търговията със страните извън тези, с които сме сключили преференциални споразумения. Те са над 70, с които взаимно сме си предоставили правото на най-облагодетелствана нация, което означава, че с тях търгуваме на общо основание, спазвайки общото споразумение за търговия със стоки в рамките на СТО без дискриминация. В тази група са например САЩ, Русия, Япония, Китай и др., което засилва важността на приетата от нас позиция по-горе. Придържането към позицията за плавно и постепенно намаляване на митата е в интерес и защита на местните производители. В този смисъл от страна на българския бизнес има редица предложения за въвеждане на защитни вносни мита в полза на едно или друго закъсало производство, което обаче не е в изгода на дългосрочния икономически растеж в страната и обновяване на нейното производство.

По отношение на вноските мита може да се каже, че днес те не са пречка за навлизане на чуждестранна продукция. Като проблем пред нас сега по скоро стои въпросът за защита на националния пазар от нелоялна конкуренция по линия на контрабанден внос, отколкото повишаване на вноските мита на определени стоки с цел защитата на техните местни производители. В този смисъл може да се каже, че на този етап реалната защита на българското производство е недостатъчна.

Важен проблем чието решаване не търпи отлагане е **затягане дисциплината в митническата администрация**, с оглед пресичане на нелегалния трафик на стоки и защитата на местните производители. Това е част от един по-голям проблем – корупцията, където страната търпи голяма критика от страна на МВФ и ЕС. Затягането на дисциплината по митниците ще има положителен икономически ефект в резултат от увеличаване събираемостта на митническите сборове и увеличаване приходите в бюджета. Освен това по този начин България ще докаже пред своите европейски партньори, че може да поеме своята част от отговорността за защита на своята част от външната граница на ЕС, както и отговорността по прилагане на общата търговска политика.

Опит за ограничаване на контрабандния внос, защитата на нашите производители и увеличаване на събираемостта от мита е наемането на английската фирма “Краун ейджънтс” през лятото на 2001 г. Резултатите от нейната дейност, поне за първите месеци от нейното функциониране, дават надежда, че ще има положителен ефект от нейната дейност върху посочените цели за постигане. Това обаче е недостатъчно и трябва да се подкрепи с формирането и

въвеждането в действие на бъдещата агенция за събиране на приходите в бюджета. Целта е агенцията по събиране на приходите чрез новата система за вътрешна информация, която да е пряко свързана с НСИ, митниците и МВР, да подsigури по-добрия отчет на фирмите при износ и внос и по този начин да се извади част от икономиката в сянка на яве. Това ще гарантира защитата на родното производство и по-високата събираемост на митата в бюджета на страната.

От особено важно значение за бъдещото икономическо развитие на страната и нейното доближаване до напредналите европейски страни е **политиката за стимулиране на износа**. Има спорове дали изобщо трябва да има подобна политика като нашето мнение е, че на този етап от реструктурирането на икономиката на страната такава политика е необходима с оглед поставяне на основите на бъдещ дългосрочен икономически растеж, увеличаване на заетостта и доходите на населението.

В основата на тази политика трябва да бъде стабилният и добре функциониращ банков сектор, който да кредитира при изгодни условия най-вече малките и средните предприятия в България като спомогне в значителна степен за повишаване на тяхната конкурентноспособност на външните пазари.

Отделен спорен въпрос е дали държавата целенасочено трябва да стимулира производства заместващи вноса, като по този начин намали отрицателния нетен експорт. В икономическата теория има теза, според която либерализирането на вноса само по себе си косвено насърчава износа. Според нея, притиснати от конкурентните вносни стоки, производителите се насочват към онези сектори, в които имат шансове да са ефективни и да пробият на международните пазари. У нас на този етап от икономическото ни развитие това е много трудно и затова процесът е необходимо да се подпомогне от определена държавна политика за стимулиране на износа. Нейните основни задачи са подобряване достъпа на нашите производители до външните пазари, реструктурирането на външнотърговския стокообмен и приемане на износа като национален икономически приоритет.

Липсата на такава ясна държавна политика не дава възможност дори изградената институционална рамка да стимулира развитието на външната търговия. Създадената Българска агенция за експортно застраховане (БАЕЗ) и Центърът за насърчаване на износа (ЦНИ) на практика не функционират. Тези структури са част от изискванията за присъединяване към ЕС, но на този етап са лишени от възможността да помагат за стимулиране на износа и положителния макроикономически ефект от неговото нарастване.

Липсата на необходимата, точна и навременна информация за външните пазари е един от най-големите проблеми на българските търговци и точно ЦНИ може много да помогне в това отношение. Така например редица международни актове и споразумения определящи правилата за външнотърговска дейност не се обнародват своевременно и не са широко достъпни. Информационното осигуряване е подходящ начин за държавна намеса и подпомагане на износителите без да се нарушават принципите за либерализация и свободна конкуренция.

Проблем пред българските износители представляват и скритите бариери, които най-често са свързани с нетарифни мерки при вноса. Те имат за цел защитата и безопасността на потребителите, спазване на санитарните и ветеринарните изисквания, качеството на стоките и услугите и др. В процеса на хармонизиране на българското с европейското законодателство тези изисквания е необходимо да се доведат до знанието на българските производители и те да бъдат по-конкурентно способни на европейския пазар.

Основен проблем пред България е невъзможността на страната да се справи с конкурентния натиск на пазарните сили в Съюза и особено не приетата все още правна рамка на вътрешния пазар на ЕС. Конкуренцията на западните пазари плаши нашите износители. Европейските пазари са изключително конкурентни, а в много области те са строго регулирани.

Ограниченият достъп до дистрибуторските канали на Западна Европа и вътрешните субсидии в Общността също се отразяват зле върху експортната дейност на нашите фирми. Очертават се три групи бариери пред **конкурентноспособността** на българските производители. Първата група обхваща тарифните и нетарифни търговски ограничения наложени от ЕС, с които се сблъскват нашите предприемачи. Сериозна преграда също представляват експортната ценова политика на ЕС и импортните мита. От тук и стремежа ни за членство в ЕС, чрез което да преодолеем веднъж завинаги тези бариери и те да работят за, а не против нас. Втората група представлява вътрешни за България фактори, които затрудняват износа – цените, доставчиците, дистрибуторите. Високите производствени разходи на продукцията, стагнацията на вътрешния пазар и липсата на информация са проблем за голяма част от износителите. Други причини за ниската конкурентоспособност на българските производители са: трудностите при получаване на кредити за производствена и експортна дейност; слабото маркетингово проучване за възможностите да се изнася; липсата на опит при излизането на

нови пазари; неефективният производствен процес; трудностите при разплащанията и др. Новопоявилите се участници на европейския пазар трябва да диференцират своите продукти по качество или цени, а тези две сфери са силно защитени в ЕС.

Основен проблем у нас е, че **все още няма работеща система за оценка на съответствието на новото законодателство с европейското право**. Ако това беше направено то не биха съществували многобройните лицензионни и разрешителни режими за бизнеса, които спъват неговото развитие и създават благоприятна среда за развитие на корупцията. По-голямата беда е, че понякога приетите набързо и не дотам прецизирани закони не позволяват устойчиво функциониране на институциите на демокрацията и създаването на нормална пазарна среда. В това може би се състои и главната пречка за разгръщане на предприемаческата инициатива на българските граждани и за увеличаване на износа и преките чуждестранни инвестиции.

В съвременната, глобализираща се икономика износет ще има все по-голямо значение за повишаване на икономическата ефективност на производството и оттам за стимулиране на дългосрочен икономически растеж. Достъпът до външните пазари и възможността да се излезе извън границите на националния пазар, позволява на фирмите да реализират икономии в резултат на по-големия мащаб на производството и по този начин да намалят разходите на единица продукция, а от друга – ги кара непрекъснато да подобряват качеството на своите изделия и начина си на управление. Конкурентният натиск на международните пазари води и до въвеждането в действие на технологии с по-голяма производителност, която стои в основата на по-високата продуктивност на производствените фактори у нас, доближавайки я до и дори надминавайки тази на международните конкуренти. Това се явява в крайна сметка като преимуществено сравнително предимство по отношение производството на редица стоки и услуги, което води до повишаване на тяхната конкурентноспособност, по-голям търговски обмен, по-високи приходи на местните фирми, а оттам и на по-високи приходи в бюджета.

Средствата, които е възможно до се използват за стимулиране на производството и износа на този етап у нас са:

- изграждане, усъвършенстване и доразвитие на инфраструктурата пряко свързана с износа. Тук се има предвид изграждането и подобряването на шосетата, ж.п. линиите, летищата и пристанищата в страната, на теле комуникациите даващи възможност за неограничения достъп до Интернет и др. Подкрепени със средства от държавния

бюджет и средства по специални програми на ЕС и Световната банка ние бихме могли да стимулираме производството и заетостта в редица региони на страната като успоредно с това даваме възможност за привличане на повече чужди инвестиции и изграждане на предприятия с експортна насоченост;

- държавен гаранционен фонд за кредити на експортно ориентирани фирми, които чрез тях могат да достигнат или поддържат висока степен на конкурентноспособност спрямо сродни на тях фирми от чужбина;
- облекчаване на административния режим за привличане на чужди инвестиции в отрасли с експортно ориентирани производители;
- ускоряване процеса на акредитиране и стандартизация на лабораториите, а също и приемане на единна методология за лабораторно сертифициране качеството на продуктите, съответстващо на изискванията и критериите на ЕС;
- поддържане на широк достъп до информацията за изискванията и стандартите на ЕС и за наличните възможности за износ в различните страни и различните сектори;
- подобряване работата на търговските ни представители в посолствата на страната в чужбина и определяне на система от средства за тяхното материално стимулиране;
- поддържане достигнатата степен на либерализация на външно търговски режим чрез запазването на ниски тарифни и други ограничения по вноса на суровини и машини стимулиращи производството на стоки и услуги за износ;
- целенасочено привличане на стратегически инвеститори в стратегически производства и отрасли на страната;
- разработване и прилагане на индустриална политика отчитаща в максимална степен реалните сравнителни предимства на страната и възможностите за развитие на новите перспективни производства, носещи повече добавена стойност и търсени на международните пазари;
- данъчни преференции и субсидии за инвестиции в научната и развойната дейност, за прилагането на иновационни стратегии;
- информация от страна на отделните министерства относно възможностите за използването на международни програми, предоставящи средства в областта на изследванията и технологиите;

- данъчни преференции и субсидии за създаването на технологични паркове и индустриални зони перспективни за производството на високотехнологични продукти търсени на международните пазари и в помощ на бизнеса в страната;
- доразвиване и използване на наличните възможности за увеличаване на износа към страни, спрямо които имаме висок търговски дефицит каквито са Русия, Украйна и арабските страни.

Необходимо е в бъдеще да се **подобри мениджмънта** на българските фирми. Характерно е за редица фирми у нас, и особено за наскоро приватизираните, първо да произвеждат, а след това да мислят за възможната реализация вътре или извън страната. За тази цел съответните министерства могат да заделят средства и да провеждат целенасочено, заедно със съответните браншови организации, маркетингови проучвания за търсенето на дадени продукти, техните цени и качество вътре и извън страната. В този смисъл от особено важно значение за работата на фирмите у нас, с цел стимулиране на тяхната експортна ориентация, е съвместната работа със съответните министерства. Това е един неизползван достатъчно ресурс, който има добра перспектива за развитие.

Друга насока за стимулиране на износа на нашите фирми са **експортните премии**. По-добре е да се осигуряват със средства от бюджета експортни премии за износ на единица продукция, отколкото до се използва намаляването на данъка върху печалбата "на калпак". Това е практика от години във Франция, Турция и др. страни и показва добри резултати.

Посочените от нас средства са само част от една стратегически ориентирана политика от страна на правителството за стимулиране на износа, което ще доведе до нарастване на производството, заетостта и доходите в страната. Ще стимулира дългосрочен икономически растеж даващ възможност страната да се впише по един добър начин в световната и европейската икономика. В същото време това е процес, който непрекъснато трябва за се следи и изучава като се търсят съвременните форми и средства за развитие на икономиката и нейното място в световното стопанство. Целта е по-висок икономически растеж и по-високо жизнено равнище на населението в дългосрочна перспектива.